

NOWE OJCOSTWO CZY KRYZYS OJCOSTWA? PRZEMIANY ROLI MĘŻCZYZNY W RODZINIE

New fatherhood or crisis of fatherhood? The father's role transformation in the family

Streszczenie

Celem artykułu jest refleksja nad transformacjami roli ojca w kontekście zachodzących przeobrażeń mentalnych i obyczajowych. Współczesne ojcostwo definiowane jest w tekście w kategoriach konstruktu społecznego czy instytucji społecznej, które wiążą się z określonym zespołem zadań, norm i oczekiwań odnoszących się do mężczyzn. W tym kontekście problematyka współczesnego ojcostwa analizowana jest w kategoriach zarówno nowego zaangażowanego ojcostwa, jak i kryzysu ojcostwa. Przedstawione zostają także tradycyjne role ojca oraz ich historyczna i kulturowa ewolucja. Odwołując się do badań zastanych, wskazane zostały rozbieżności pomiędzy oczekiwaniami co do roli ojca a ich społeczną realizacją.

Słowa kluczowe: tradycyjne role ojca, nowe ojcostwo, kryzys ojcostwa, przeobrażenia męskości.

Abstract

The aim of this article is the reflection on the father's role transformation in the context of the ongoing mental and moral transition. Contemporary fatherhood is defined in the text in terms social construct or a social institution, which is associated with a specific group of tasks, standards and expectations addressed to men. In this context, the issues of the modern fatherhood are analyzed in terms of "a new involved fatherhood" as well as in terms of the crisis of the fatherhood. The traditional functions of the father and their historical and cultural evaluation are also presented. While referring to the existing research, discrepancies between expectations of the father function and their social practice have been indicated.

Keywords: traditional functions of fatherhood, new fatherhood, crisis of fatherhood, transition of masculinity.

Wprowadzenie

Spółczeństwa preindustrialne zakładały tradycyjny podział ról w małżeństwie i rodzinie, w myśl którego kobieta opiekowała się domem i dziećmi, a mężczyzna był głównym żywicielem rodziny. Mężczyzna sprawował władzę ekonomiczną i emocjonalną nad członkami rodziny. Ewentualna zamiana ról była niedopuszczalna. Dopiero w XX w. przemiany społeczne – w tym wysoka aktywność zawodowa kobiet, przeobrażenia w zakresie obyczajowości i mentalności – nie tylko doprowadziły do zmiany wyobrażenia na temat rodziny, ale także zmieniły przyjmowane od pokoleń założenia na temat roli kobiety i mężczyzny w społeczeństwie. Początkowo uwaga badaczy skupiała się głównie na kobietach, gdyż to one znajdowały się w znacznie trudniejszej sytuacji niż mężczyźni, których zadania wydawały się stosunkowo proste i oczywiste. Dopiero pod koniec XX w. zasadnicze zmiany, jakim uległy w społeczeństwach uprzemysłowionych rola kobiet i wzór rodziny, skłoniły do przewartościowania i ponownego zdiagnozowania problematyki męskości.

Niniejszy artykuł podejmuje analizę kwestii męskości we współczesnym społeczeństwie ze szczególnym uwzględnieniem przeobrażeń w zakresie ojcostwa. Jest to temat niezwykle ważki, gdyż współczesne

wyobrażenia na temat roli ojca jako głowy rodziny i oczekiwania wobec niego uległy diametralnej zmianie. Coraz częściej mówi się o kryzysie ojcostwa, wiążąc go przede wszystkim z tradycyjną rolą ojca, która ograniczała się do zapewnienia ekonomicznego bytu rodzinie, a także z redefinicją roli ojca. W tym kontekście pojawiają się tezy o nowym ojcostwie, które zakładają pełne zaangażowanie mężczyzny w wychowanie i opiekę nad potomstwem. To, w jakim stopniu możemy mówić o kryzysie ojcostwa, a na jakiej płaszczyźnie dostrzegamy przejawy nowego ojcostwa, staje się celem poniższych analiz i rozważań.

Ojcostwo jako konstrukt społeczny

Badania antropologiczne ukazują ojcostwo w kategoriach konstruktu społecznego. Jak podaje Margaret Mead, gdy przeanalizujemy wszystkie znane społeczności ludzkie, to w każdej z nich odnajdziemy jakąś formę życia rodzinnego, czyli względnie trwały układ, w którym jednostki męskie wspierają jednostki żeńskie w sprawowaniu opieki nad potomstwem. Szczególnie ludzki aspekt tego zadania nie leży ani w ochronie, jaką mężczyzna daje kobiecie, ani też we władczej zaborczości wobec kobiet. Obie te cechy dzielimy z naczelnymi. Leży on w opiekuńczym charakterze zachowania człowieka płci męskiej, który wszędzie, we wszystkich grupach ludzkich, dostarcza pożywienie kobietom i dzieciom (Mead 2013: 192). Społeczeństwa ludzkie opierają się zatem na wyuczonym opiekuńczym zachowaniu mężczyzn. Na mężczyznach będących ojcami spoczywa zatem wiele zadań i obowiązków w stosunku do kobiety z dzieckiem. W podobnym tonie wypowiadają się socjologowie, którzy jednoznacznie definiują ojcostwo jako społeczną rolę mężczyzny. Jak pisze Ralph LaRossa, „ojcostwo powinno być rozumiane jako rola społeczna i społeczno-historyczna instytucja, składająca się z norm, których realizacji oczekuje się od mężczyzn mieniących się ojcami” (LaRossa 1997: 10).

Z instytucją ojcostwa wiążą się bardzo ściśle dwie kwestie. Po pierwsze możemy mówić o **kulturze ojcostwa** (*culture of fatherhood*), czyli o zespole norm, wartości i oczekiwań wobec mężczyzn będących ojcami. Po drugie mamy **praktykę ojcowską** (*conduct of fatherhood*), czyli to, co faktycznie ojcowie robią ze swoim rodzicielstwem. Chodzi tu o konkretne zachowania w stosunku do dzieci i ich matek. W społeczeństwach tradycyjnych te dwie płaszczyzny ojcostwa występują zbieżnie. W szybko zmieniającym się społeczeństwie zmiany, jakie zachodzą na płaszczyźnie kultury ojcostwa, niekoniecznie są automatycznie przekładane na zachowania i działania społeczne. Według Ralpha LaRossy to właśnie kultura ojcostwa zmienia się znacznie szybciej niż praktyka. Współcześnie coraz więcej mówi się o tym, co ojcowie powinni robić ze swoimi dziećmi, niż o tym, co oni de facto w ramach swoich praktyk rodzicielskich robią. Brak konsensusu między oczekiwaniami a działaniami niesie ze sobą określone konsekwencje społeczne. Coraz częściej w kontekście zachodzących przeobrażeń słyszymy o kryzysie ojcostwa czy nieobecnym ojcu, który mimo swojej fizycznej obecności nie spełnia oczekiwań, co z kolei implikuje poważne konflikty na gruncie życia małżeńskiego czy partnerskiego, zwłaszcza w kontekście sprawowania opieki nad potomstwem. Ponadto wzrasta liczba młodych mężczyzn, którzy odczuwają dużą ambiwalencję, a nawet poczucie winy w związku z wypełnianą przez nich rolą ojca (LaRossa 1988: 451-456). Teza o nadejściu nowego ojcostwa, a zarazem teza o kryzysie ojcostwa wiąże się z rozdzwieniem, jaki powstaje między tym, co ojcowie robią, a tym, co społeczeństwo chciałoby, żeby robili, dotyczy to zwłaszcza oczekiwań kobiet w stosunku do mężczyzn.

Tradycyjne role ojca

Jak wskazuje Joseph H. Pleck (za: Lamb 1987), w społeczeństwie amerykańskim w XIX i XX w. zauważamy wyraźne przeobrażenia w zakresie zadań i ról wynikających z bycia ojcem. Pleck podchodzi do analizy ojcostwa wieloaspektowo i wskazuje na pewne etapy i przeobrażenia w kształtowaniu się roli ojca, jakie zachodziły na przestrzeni wieków. Według Plecka w zależności od kontekstu społeczno-gospodarczego, możemy wskazać na jeden z głównych czy dominujących wzorców w zakresie realizowania roli ojca. W XIX w. ojciec postrzegany był przede wszystkim jako **moralny nauczyciel**. W tym okresie zadania ojca koncentrowały się na dbaniu, aby jego dzieci wzrastały i wychowywały się w duchu wartości chrześcijańskich, aby właściwie te wartości rozumiały oraz zdobyły podstawową wiedzę w zakresie czytania i pisanania. Ówczesny „dobry ojciec” to taki, który wychowuje dzieci na dobrych chrześcijan, czytających Biblię i żyjących zgodnie z jej zasadami.

Kolejny etap kształtowania się roli ojca to **główny żywiciel rodziny**. Ten etap ojcostwa przypada na połowę XX w., to czas Wielkiego Kryzysu, powszechnej biedy i głodu. Relacja między ojcem a dzieckiem w tym czasie opisywana jest najczęściej przez pryzmat ekonomiczny, zgodnie z którym podstawową rolą ojca jest zapewnienie rodzinie przetrwania. Wprowadzenie nowego ładu gospodarczego, a w związku z tym licznych reform, oraz następstwa II wojny światowej bardzo mocno wpłynęły na sposób konceptualizacji ojcostwa. Dotychczasowe wzorce ojcostwa jak najbardziej obowiązują, niemniej tracą na znaczeniu. W ówczesnej literaturze przedmiotu bardzo wyraźnie zostaje podkreślona potrzeba silnego ojca, który będzie stanowił **seksualny model męskości**, zwłaszcza dla synów. Niemniej, jak wskazują analizy, ówczesni ojcowie nie do końca sprościli tym oczekiwaniom. Dopiero w latach 70. XX w. kształtuje się nowy wzorzec ojcostwa. Po raz pierwszy ojciec definiowany jest jako osoba aktywnie zaangażowana, **sprawująca opiekę** i wspierająca matkę w wychowaniu i pielęgnowaniu dziecka. W tym okresie aktywne rodzicielstwo stało się centralnym elementem kształtującym ojcostwo, stanowiąc zarazem główny wskaźnik „dobrego ojcostwa” (za: Lamb 1987: 4-6).

Zmiana konceptualizacji ojcostwa wiąże się ze zmianą roli ojca w rodzinie. Wszystkie cztery modele ojcostwa, mimo że analizowane na płaszczyźnie kultury amerykańskiej, są aktualne i obowiązują w społeczeństwach zachodnich, choć ich znaczenie i zasięg mogą różnić się w poszczególnych grupach społecznych. Niemniej należy pamiętać, że w społeczeństwach pluralistycznych występują różne, często sprzeczne koncepcje ojcostwa. Mimo wzrastającej popularności aktywnego ojcostwa nie możemy wskazać, czy jest to model dominujący, gdyż wiele osób będzie definiowało ojcostwo zupełnie inaczej. To, w jaki sposób ojciec realizuje dziś swoją rolę, zależy od wielu czynników i zmiennych, jak sytuacja ekonomiczna, wykształcenie czy moment życia, w którym został ojcem. Bazując na zaproponowanych wzorach, mężczyzna może dziś w dowolny sposób wpływać na rozwój swojego dziecka i jego wychowanie. W wielu przypadkach funkcja głównego żywiciela rodziny jest wciąż elementem dominującym w budowaniu ojcowskiego wzorca. Nawet w rodzinach z podwójnym dochodem to wciąż mężczyzna zarabia więcej od kobiety (Eurofund 2016), co w oczywisty sposób sytuuje go na pozycji lidera, jeśli chodzi o domowe finanse. Ekonomiczne wsparcie ze strony ojca stanowi pośredni, ale bardzo ważny element w wychowaniu potomstwa. Z drugiej strony rośnie na znaczeniu emocjonalne wsparcie ojca w stosunku do matki, która sprawuje bezpośrednią opiekę nad dzieckiem. Współcześni ojcowie mogą też być zaangażowani w prace domowe związane w opieką nad potomstwem.

Kryzys ojcostwa a nowy model ojcostwa

W zależności od podejścia analitycznego jedni badacze będą mówili o kryzysie ojcostwa, a nawet o dewaluacji roli ojca (Kornas-Biela, Delumeau, Roche), inni o nowych wzorcach i zmianach w wizerunku roli ojca (Titkow, Duch-Krzystoszek, Fuszara, Sikorska, Kubicki). Według Doroty Kornas-Bieli znakiem naszych czasów jest nieobecność ojca w rodzinie. W kontekście zarówno wojen, jak i wzrastającej liczby rozwodów mamy obecnie do czynienia z pokoleniem dorosłych, z których stosunkowo duża część nie ma doświadczenia w zakresie ojcostwa. Nie wiedzą oni ani co to znaczy być ojcem, ani co to znaczy mieć ojca (Kornas-Biela 2011: 171-174). Tę niepokojącą tendencję potwierdzają statystyki. Według danych GUS rocznie w wyniku rozwodów rozpada się ponad 65 tys. małżeństw. Sądy rodzinne, wyznaczając opiekę nad nieletnimi dziećmi (w wieku poniżej 18 lat) pozostającymi z rozwiedzionego małżeństwa, najczęściej przyznają opiekę wyłącznie matce (60% przypadków). Ponadto 20% urodzeń w Polsce to urodzenia pozamałżeńskie (GUS 2016). Nie oznacza to, że dzieci urodzone poza małżeństwem nie znają ojca. Niemniej ryzyko wystąpienia takiej sytuacji jest wyższe niż w przypadku dzieci urodzonych w małżeństwie.

Negatywne konsekwencje kryzysu ojcostwa wiążą się z dewaluacją roli ojca w rodzinie czy też niedocenianiem jego obecności. Ojcostwo jest zjawiskiem definiowanym społecznie, a emancypacja kobiet i przejmowanie przez nie funkcji wcześniej określanych jako męskie sprawiły, że specyficzna rola ojca została wchłonięta przez rolę matki. Dodatkowo wobec rozwijających się metod sztucznej prokreacji związek między biologicznym pochodzeniem dziecka od mężczyzny a ojcostwem staje się coraz luźniejszy i coraz mniej staje się oczywiste, na czym w istocie polega bycie ojcem (Krajewska 2008: 89; Delumeau, Roche 1995: 392-394).

Ojciec traktowany jest zadaniowo, ma problem z definiowaniem własnej roli, jest pozbawiony autorytetu. Postrzega siebie nie jako podmiot, ale przedmiot relacji psychospołecznych w rodzinie. Jego obraz staje się

niewyraźny, rozmyty, a odpowiedzialność ograniczona. Brak udziału ojca w procesie wychowania potomstwa prowadzi do licznych negatywnych konsekwencji w rozwoju dziecka. W przypadku wyraźniej nieobecności ojca w rodzinie dziecko dotknięte jest zwiększonym ryzykiem zaburzeń w przystosowaniu społecznym, braku uznania autorytetów, nadpobudliwości, agresywności, stanów depresyjnych, lękliwości czy braku poczucia bezpieczeństwa (Krajewska 2008: 91).

Kolejny aspekt kryzysu ojcostwa ujawnia próby zdefiniowania roli ojca na nowo. Wielu badaczy wskazuje, że współczesne społeczeństwa przekształcają instytucję ojca, gdyż nie nadąża już ona za potrzebami i aspiracjami mężczyzn (Delumeau, Roche 1995: 393). W analizach socjologicznych podkreślane jest, że rola ojca nie dewaluje się, ale ulega pozytywnej zmianie. Przez wiele dekad standardowe wyobrażenie ojca przedstawiało postać odległą, emocjonalnie niezaangażowaną, która mało aktywnie uczestniczyła w rodzicielstwie. Ojciec był silną, ale mocną figurą, która często nie była w zbyt bliskich relacjach z dziećmi. Obecnie obserwujemy zmiany w zakresie wizerunku i roli ojca. Coraz częściej współczesny ojciec nie obawia się przyznać do silnego przywiązania do dzieci (Titkow, Duch-Krzyszoszek, Budrowska 2004: 208). Jest to rezultat partnerskiego stylu życia i podziału obowiązków w rodzinach, który w dużym stopniu zatarł charakterystyczne cechy roli męża i ojca.

W kontekście przeobrażeń kultury ojcostwa coraz częściej mówi się o nowym ojcostwie czy też ojcostwie zaangażowanym w wychowanie dziecka. Nowe ojcostwo stanowi zespół oczekiwań społecznych i norm, jakie powinni realizować współcześni młodzi mężczyźni w stosunku do swojego potomstwa (LaRossa 1988: 451-456). Nowi ojcowie to ci, którzy angażują się w opiekę nad dziećmi, zajmują się nimi znacznie dłużej od swoich poprzedników i mają na dzieci znacznie większy wpływ niż ojcowie tradycyjni pozostający w stosunku do dziecka w znacznym oddaleniu. Ów pozytywny wpływ nowych ojców na dzieci ma związek ze współczesną tendencją występującą w rodzinach, w których obydwój rodzice zarabiają i dzielą między siebie opiekę. Zmiany w zakresie nowego ojcostwa przebiegają błyskawicznie, przez co przybywa współczesnym ojcom wielu obowiązków nieznanych ich ojcom i dziadkom. Nowi ojcowie przewijają dzieci, karmią je, chodzą z żonami do szkoły rodzenia i są przy porodzie, podgrzewają papki, prowadzą wózki i co najważniejsze, biorą urlopy ojcowskie (Szlendak 2011: 446-448).

Społeczna rola ojca – konceptualizacja

Opisanie i usystematyzowanie nowej roli ojca w rodzinie jest zadaniem niezwykle trudnym, gdyż jak wskazują klasyki – Randal D. Day, Michael E. Lamb, Ralph LaRossa – jest to temat empirycznie mało zbadany. Jak piszą Randal D. Day i Michael E. Lamb, badania nad rolą ojca w rodzinie rozwinęły się w ostatnich dekadach XX w. Dopiero wtedy zaczęto dostrzegać zaangażowanie ojca w rodzinę (a nie tylko poza nią), a samo ojcostwo jako proces niezwykle dynamiczny i zmienny, który należy analizować w szerszym kontekście społeczno-kulturowym (Day, Lamb 2004: 1-5). Badania nad rolą ojca w rodzinie charakteryzują się ponadto wielością podejść nie tylko na płaszczyźnie definicyjnej, lecz także operacyjnej, co dodatkowo stwarza trudności konceptualizacyjne. Jednym z klasycznych ujęć i propozycji badań nad rolą ojca w rodzinie jest praca amerykańskiego psychologa Michaela E. Lamba *The Fathers Role: Cross-Cultural Perspectives*. Pod koniec lat 80. XX w. skonstruował on pionierski **model ojcowskiego zaangażowania**, który stał się jedną z najbardziej wpływowych koncepcji badawczych nad ojcostwem. Jego propozycja jest zarazem modelem operacyjnym, który może służyć badaniom i pomiarowi zjawiska. Micheal Lamb zaproponował trzy aspekty ojcowskiego zaangażowania, które implikują sposoby uczestnictwa w czynnościach związanych z wychowaniem i opieką nad potomstwem (Lamb 1987: 7-9).

Po pierwsze **zaangażowanie w interakcję** (*engagement/interaction*), czyli każdy rodzaj aktywności zakładający kontakt twarzą w twarz czy jeden na jeden z dzieckiem. Ten wymiar zaangażowania zakłada takie czynności jak: karmienie dziecka, odrabianie lekcji z dzieckiem czy gra w piłkę. Nie wlicza się tutaj czasu poświęconego na prace w gospodarstwie domowym, nawet te związane z dzieckiem, czy jednoczesne przebywanie w pokoju, w którym dziecko bawi się samo, a ojciec wykonuje inną czynność, np. ogląda telewizję.

Po drugie **dostępność** (*accessibility*) charakteryzuje się mniejszym stopniem zaangażowania i dotyczy zakresu, w jakim rodzic jest potencjalnie – dostępny dla dziecka. Odnosi się do sytuacji, w których rodzic

jest fizycznie obecny w tym samym miejscu, co dziecko, mimo że nie wchodzi z nim w interakcje, ale jest gotowy w każdej chwili – w razie potrzeby dziecka – taką interakcję podjąć.

Po trzecie **odpowiedzialność** (*responsibility*), którą Lamb uważa za najważniejszy aspekt ojcostwa. Chodzi tutaj o zakres odpowiedzialności, jaką rodzic jest w stanie wziąć za sprawy związane z wychowaniem potomstwa i opieką w sensie materialnym, fizycznym i psychicznym. Dotyczy to tych aspektów zaangażowania, które odnoszą się do różnorodnego rodzaju decyzji rodzicielskich, jak wybór formy opieki dla dziecka (przedszkole, żłobek, opiekunka), umawianie wizyty u lekarza, decyzja w sprawie kupna ubrań oraz sposobu ubierania dziecka, edukacji, zajęć dodatkowych, sposobu żywienia, pielęgnacji itp. Ponadto ten aspekt odpowiedzialności odnosi się także do wiedzy rodzica, z kim dziecko w gronie rówieśników wchodzi w relacje oraz jak te relacje przebiegają.

Te trzy aspekty zaangażowania w ojcostwo ilustrują rzeczywistość relacji ojciec – dziecko. Ukazują faktyczny wymiar ojcowskiego zaangażowania, który zakłada zorientowanie rodzica w całokształcie spraw związanych z dzieckiem. Takie podejście analityczne pozwala wskazać, co tak naprawdę ojciec robi z dzieckiem, czyli ile czasu mu poświęca, w jaki sposób spędza z nim ten czas, w jakim stopniu jest gotowy na poświęcenie uwagi dziecku oraz jak definiuje sam proces wychowania i opieki nad potomstwem. Analizując kwestię ojcowskiego zaangażowania, trzeba także uwzględnić różne jego formy i wymiary, które rodzic może zaspokajać zamiennie. Nie wszystkie jego formy są równoważne, gdyż każda wiąże się z innego rodzaju wpływem. Niemniej rodzic może dążyć do równoważenia braku jego obecności w jednej sferze poprzez uczestnictwo w innej. Wiąże się to z wielością stylów rodzicielskich zarówno matek, jak i ojców. Matki i ojcowie mogą odgrywać wiele ról wobec swoich dzieci, a ich znaczenie zależy od kontekstu i sytuacji. Nie ulega wątpliwości, że w omawianych obszarach życia rodzinnego zaszły duże zmiany i że dotyczą one zarówno matek, jak i ojców. Jednak w zakresie działań ojców zmiany te są znacznie bardziej spektakularne, zwłaszcza gdy sięgniemy do historii.

Oczekiwania a praktyka – perspektywa badawcza

Ojciec ma zatem do zrealizowania wiele różnorodnych funkcji i zadań. Podjęcie próby analizy i systematyzacji problemów współczesnego ojcostwa ukazuje złożoność podjętego tematu. Bycie ojcem nie sprowadza się obecnie do kilku funkcji, jak zapewnienie środków do życia czy sprawowanie moralnej władzy. Już próba konceptualizacji ukazała wiele nieoczywistości związanych z rolą ojca, i to zarówno z punktu widzenia mężczyzny, jak i oczekiwań społecznych. Co zatem na temat ojcostwa mówią dostępne badania?

Jak już zostało wspomniane, zasób badań dotyczących bezpośrednio ojców i ojcostwa jest bardzo skromny. Kwestie ojcostwa są w badaniach społecznych mocno marginalizowane i pojawiają się przy okazji badań dotyczących rodziny czy macierzyństwa. Starając się uchwycić rolę ojca ukazaną w badaniach, możemy wskazać dwie grupy. Po pierwsze badania, które pozwalają uchwycić miejsce mężczyzny w rodzinie i jego oczekiwania, a po drugie badania, które koncentrują się na praktyce ojcowskiej, czyli pokazują, co faktycznie ojcowie w kwestii wychowania potomstwa robią.

Miejsce mężczyzny w rodzinie i zakres obowiązków, jaki w związku z tym na nim spoczywa, wiąże się bardzo mocno z preferowaną wizją rodziny, która zakłada określony podział ról i obowiązków między partnerami. W literaturze przedmiotu spotykamy cztery klasyczne modele małżeństwa: partnerski, tradycyjny, mieszany i odwrócony. Tradycyjny model rodziny to taki, w którym mężczyzna jest odpowiedzialny za utrzymanie rodziny, natomiast kobieta zajmuje się opieką nad domem i dziećmi. Wzrost zaangażowania kobiet na rynku pracy prowadzi do powstania modelu, w którym zarówno kobieta, jak i mężczyzna ponoszą odpowiedzialność za utrzymanie rodziny, czyli do modelu z obojgiem pracujących rodziców. Model rodziny z dwoma żywicielami może przyjąć formę z podwójnym obciążeniem kobiet (model mieszany), jeśli to one pozostają odpowiedzialne za wypełnianie obowiązków domowych, lub modelu z obojgiem pracujących rodziców, wspólnie odpowiedzialnych za obowiązki rodzinne (model partnerski). Model odwrócony natomiast zakłada, że to kobieta pracuje na potrzeby rodziny, a mężczyzna zajmuje się prowadzeniem domu (CBOS 2012; Kotowska 2009: 158).

Jak pokazują dane, prawie połowa (48%) dorosłych Polaków uważa, że najlepszym rozwiązaniem dla rodziny jest model partnerski, w którym partnerzy w równym stopniu angażują się w pracę zawodową i obowiązki domowe, w tym opiekę nad potomstwem. Co czwarty badany (27%) preferuje model mieszany. Ponad 22% uważa, że pracą zawodową powinien zajmować się tylko mężczyzna, a jedynie 1%, że tylko kobieta. Od 1997 r. obserwujemy ujednoczenie preferowanych ról małżonków kosztem zmniejszenia rozpowszechnienia modelu tradycyjnego, który wciąż częściej preferują mężczyźni niż kobiety (27% do 18%), osoby z niższym wykształceniem i będące w trudnej sytuacji materialnej (CBOS 2012). W efekcie przemian modelu rodziny pojawiły się społeczne wzory nowego macierzyństwa i nowego ojcostwa oparte raczej na refleksji i wyborze niż na z góry ustalonych wzorach ról i powinnościach. Zaangażowanie kobiet w pracę zawodową łączy się z **modelem nowego ojcostwa**, który zakłada współdzielenie obowiązków opiekuńczych z kobietami, intensywny kontakt z potomstwem i głęboką redefinicję tradycyjnej roli ojca, który był nieobecny, tożsamościowo definiowała go pozycja zawodowa i miał za zadanie głównie zarabiać na rodzinę (Łukasiuk: 18).

Niemniej realizacja określonego modelu rodziny to tylko potencjalna możliwość rodzicielskiego zaangażowania. Chcąc wskazać relatywne zaangażowanie ojców i matek w opiekę nad potomstwem, musimy odwołać się do badań, które wprost poruszają kwestię obowiązków rodzicielskich. Takie badania pozwolą nam na zinterpretowanie ojcowskiego modelu zaangażowania. Jak już wspomniano, kluczowym pojęciem, zarówno gdy mówimy o instytucji, jak i o doświadczeniu ojcostwa, jest odpowiedzialność. Jak pokazują badania, w większości przypadków emocjonalną i praktyczną odpowiedzialność za dziecko ponosi matka. Istnieje znaczna grupa czynności – jak pielęgnacja dziecka, organizowanie dla niego opieki, wszystko to, co wiąże się ze zdrowiem dziecka, jak kontakty z lekarzem czy umawianie szczepień, a także organizowanie przyjęć okolicznościowych dla kolegów – co do których około 90% respondentów zgodnie twierdzi, że odpowiedzialność za nie ponoszą kobiety. Ojcowie największą odpowiedzialność – zarówno w opinii własnej, jak i swoich żon/partnerek – biorą za uczestnictwo we wspólnych przyjemnościach, takich jak wyjście z dzieckiem do kina czy wesołego miasteczka. Kolejną męską domeną w domu są szeroko rozumiane usługi transportowe, czyli odwożenie/przywożenie dziecka do przedszkola, szkoły oraz na zajęcia dodatkowe. Co trzeci ojciec uważa, że to na nim spoczywa odpowiedzialność za spacer z dzieckiem, a co piąty twierdzi także, że odpowiada za odrabianie lekcji z dzieckiem, czytanie mu, zabawę, wspólne spędzanie czasu i kontakt w wychowawcą (Titkow, Duch-Krzystoszek, Budrowska 2004: 213-216).

Jednak poczucie odpowiedzialności za takie czy inne czynności związane z wychowaniem dziecka nie przekłada się koniecznie na rzeczywiste, regularne ich wykonywanie. Kobiety bardzo często deklarowały, że ich partnerzy/mężowie nigdy nie uczestniczyli lub nie uczestniczą w takich czynnościach jak pielęgnacja dziecka, organizowanie dla niego opieki czy transport. Ponadto zauważamy znaczną rozbieżność w odpowiedziach kobiet i mężczyzn w tej kwestii, niestety na niekorzyść mężczyzn (Titkow, Duch-Krzystoszek, Budrowska 2004: 217).

Szczególnie ważnym aspektem ojcowskiego zaangażowania jest interakcja, czyli gotowość rodzica do rozmowy z dzieckiem o jego codziennych sprawach i przeżyciach, wspólne spędzanie czasu czy też pomoc w odrabianiu lekcji. Jak pokazują badania, regularny bliski kontakt z dzieckiem jest w przypadku ojców znacznie rzadszy niż w przypadku matek. Prawie 42% mężczyzn deklaruje, że czas na wspólną zabawę z dzieckiem ma tylko w niedzielę lub w wolne dni (Titkow, Duch-Krzystoszek, Budrowska 2004: 219-220). Wiąże się to najprawdopodobniej ze znacznie większym zaangażowaniem ojca w pracę zawodową i zapewnieniem finansowego bytu rodziny.

Powyższą tendencję potwierdzają analizy dotyczące średniego rozkładu czasu poświęconego tygodniowo przez kobiety i mężczyzn na aktywność związaną z rodziną i życiem zawodowym. Kobiety przeznaczają dwa razy więcej czasu dziennie (ponad dziewięć godzin) niż mężczyźni (ponad cztery godziny) na opiekę nad dziećmi (Titkow, Duch-Krzystoszek, Budrowska 2004: 222). Podobną obserwację ukazują także badania CBOS, które jednoznacznie wskazują, że ciężar wychowania dzieci poniżej trzeciego roku życia i w wieku przedszkolnym spoczywa na matkach, ale wskazują one także na pewną pozytywną zmianę. Wyraźnie widać, że im starsze dziecko, tym ojcowie coraz aktywniej włączają się w proces jego wychowania, co oznacza, że wraz z dorastaniem dzieci w coraz większej liczbie rodzin oboje rodzice w jednakowym stopniu uczestniczą w wychowywaniu potomstwa. O ile dzieci do lat siedmiu są wychowywane głównie przez matki, o tyle

w okresie szkoły podstawowej w blisko połowie rodzin (46%) funkcję tę sprawują oboje rodzice w jednakowym stopniu. Jeszcze wyższy (57%) jest odsetek rodziców, którzy wspólnie borykają się z wychowaniem młodzieży powyżej 15. roku życia (CBOS 1998).

Podsumowanie

We współczesnych społeczeństwach zachodnich coraz rzadziej możemy spotkać rodziny, w których ojciec pełni funkcję głowy domu i jedyne go żywiciela. Jest to uwarunkowane zarówno ekonomicznie, jak i społecznie. Aktywizacja zawodowa kobiet, popularność partnerskich modeli życia z podwójnym dochodem, odkładanie decyzji matrymonialnych i prokreacyjnych, a także – jak pisał Anthony Giddens – globalna rewolucja stylów życia w sposób bezpośredni wpływają na społeczną rolę ojca (Giddens 2010).

W kontekście zachodzących przeobrażeń będziemy mieli do czynienia z nowym ojcostwem, czyli ojcostwem świadomym i w pełni zaangażowanym we wszystkie aspekty związane z wychowaniem i pielęgnacją potomstwa. Nowe ojcostwo ukształtowane w ramach kultury ojcostwa zakłada specyficzny zespół norm i oczekiwań w stosunku do mężczyzn określających się jako ojcowie. Jak pokazują badania, mamy grupę mężczyzn, która deklaruje gotowość do wyboru partnerskiego modelu rodziny, czyli modelu, w którym obie strony relacji w równym stopniu podejmują się obowiązków związanych z wychowaniem potomstwa, co świadczy o pewnym potencjale dla rozwoju nowego ojcostwa. Z drugiej strony analiza danych dotyczących faktycznych czynności podejmowanych przez ojców w ramach opieki nad potomstwem ukazuje ogromną przepaść między tym, co mężczyźni deklarują, a tym, czego de facto się podejmują. Wiąże się to z rozdziwieniem między kulturą ojcostwa a praktyką społeczną, gdyż znacznie szybciej zmieniają się oczekiwania i normy społeczne dotyczące ojców niż ich rzeczywista praktyka, co z kolei wywołuje wiele implikacji społecznych. W tym kontekście będziemy mówili o kryzysie ojcostwa, który przebiega wieloaspektowo: a) ojciec nieobecny, b) dewaluacja roli ojca, c) ojciec winny, niedopasowany, nieumiejący sprostać oczekiwaniom, co w konsekwencji grozi wycofaniem z życia rodzinnego i syndromem nieobecnego ojca w rodzinie.

Zakres odpowiedzialności mężczyzn i kobiet za wykonywanie różnych czynności związanych z opieką nad potomstwem oraz częstotliwość udziału mężczyzn w niektórych czynnościach związanych z opieką nad dzieckiem wskazują, że mamy do czynienia ze zmianami w zakresie kultury ojcostwa. Niewątpliwie zmieniają się oczekiwania społeczne wobec ojców, co niekoniecznie przekłada się jednoznacznie na ich praktykę ojcowską. Zmienia się także świadomość samych mężczyzn, którzy znacznie częściej dostrzegają nie tylko konieczność, lecz także potrzebę zaangażowania się w życie dziecka od momentu narodzin, a nawet wcześniej.

Różnice w sposobach interpretacji ojcowskiego zaangażowania przez kobiety i mężczyzn mogą wynikać także z rosnących wymagań kobiet względem życia i swoich partnerów, przez co nowi ojcowie narażeni są na liczne przykrości, mimo ogromnego – na tle innych czasów – męskiego zaangażowania.

Niezależnie od podejść analitycznych i sposobów interpretacji nie ulega wątpliwości, że współczesny ojciec zaczyna odgrywać coraz większą rolę w zajmowaniu się dzieckiem. Mimo że sytuacja ekonomiczna i rynkowa wciąż narzuca na mężczyzn obowiązek zapewnienia rodzinie podstawowych potrzeb bytowych, to poza tym warto pozwolić mężczyznom być także, a może przede wszystkim Tatą.

Bibliografia

- Delumeau J., Roche D. (1995), *Historia ojców i ojcostwa*, przeł. J. Radożycki, M. Paloetti-Radożycka. Warszawa: Volumen, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Fuszara M. (red.) (2008), *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Giddens A. (2010), *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późniejszej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kornas-Biela D. (2001), *Współczesny kryzys ojcostwa*. [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 171-190.

- Kotowska E.I. (2009), *Zmiany aktywności ekonomicznej kobiet a modele rodziny w Europie*. [w:] M. Sikorska (red.), *Być rodzicem we współczesnej Polsce: nowe wzory w konfrontacji z rzeczywistością*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 146-179.
- Krajewska A. (2008), *Konteksty ojcostwa*. [w:] M. Fuszara (red.), *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, s. 115-146.
- Lamb M. (1987), *Introduction. The emergent American father*. [w:] M.E. Lamb (red.), *The Fathers Role: Cross-Cultural Perspectives*. New York: Routledge, s. 3-24.
- LaRossa R. (1988), *Fatherhood and Social Change*. „Family Relations” 37(4): 451-457.
- LaRossa R. (1997), *The Modernization of Fatherhood. A social and political history*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mead M. (2013), *Mężczyźni i kobiety*, przeł. K. Jagiełło, A. Kochan. Kraków: Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda.
- Sikorska M. (2009), *Być rodzicem we współczesnej Polsce: nowe wzory w konfrontacji z rzeczywistością*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szlendak T. (2011), *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Titkow A., Duch-Krzystoszek D., Budrowska B. (2004), *Nieodpłatna praca kobiet: mity, realia, perspektywy*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Raporty i komunikaty z badań

- Eurofound (2016), *The gender employment gap: Challenges and solutions*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- CBOS (1998), *Wychowanie dzieci w rodzinie i opieka nad nimi*. Warszawa.
- CBOS (2012), *Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny*. Warszawa.
- GUS (2016), *Małżeństwa i dzietność w Polsce*. Warszawa.
- Łukasiuk M., *Ytong: dom i rodzina 1995-2015*. Uniwersytet Warszawski.